

خجسته، تاجی، بته جقه، بته خرقة، بته بادامی، بته سروی و گل شاه‌عباسی. «خجسته» فلسفه استفاده از بته جقه را چهار گونه عنوان می‌کند و می‌گوید: «بته جقه به عنوان سروی که مقابل گل سرخم کرده‌است، شعله شمعی که نسیم سرش را خم کرده، بادامی که در گذشته به عنوان پدیده مقدس به حساب می‌آمده و نماد قدرت که به صورت یک مشست گره کرده که به اسنتمبر زده شده و بته را ایجاد کرده‌است. بته جقه توأم با اسلیم و گل بوده و هیچ وقت نماد حیوانات به آن راه نیافته‌است، زیرا نماد حیوانات ترمه را از درجه اعتبار ساقط می‌کرد. گاهی نیز بعضی نمادهای میراثی مانند تخت جمشید در نقش‌های ترمه به چشم می‌خورد ولی می‌توان گفت ۶۰ تا ۷۰ درصد وزن طرح‌های ترمه را الهامان‌ها تشکیل می‌دهد که شامل بته جقه با زمینه برگ و گل است.

■ **کیفیت**

رئیس دانشسکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی یزد در پاسخ به این سؤال که آیا درست است که هر چه ترمه ریز بافت تر باشد با کیفیت بوده و قیمتش گران تر است، می‌گوید: «منظور از ریز بافت بسودن، تراکم بالای تارو پود است. یعنی چگونگی چیدمان تار در یک سانتی‌متر پارچه و چیدمان پود در یک سانتی‌متر پارچه با نخ‌های ظریف و باریک. بهترین ترمه‌ها چیدمان تارشان در ۲۴ تا ۳۶ یک سانت پارچه بوده و تراکم پود بین ۵۰ تا ۱۶۰ سانت پارچه است که تراکم فوق العاده استثنایی است، هر چه تراکم پوداز تار بیشتر باشد ترمه از کیفیت بالاتری برخوردار است.»

تار مورد استفاده در ترمه بافی از ابریشم طبیعی بوده و گاهی نخ پنبه و پود آن نیز از ابریشم، نخ یا کرک همراه با رنگ‌های متنوع است. در گذشته‌های نه چندان دور برای رنگ آمیزی پشم و کرک یا ابریشم مورد مصرف در ترمه بافی، از رنگ‌های طبیعی که بیشتر گیاهی است استفاده می‌شد. رنگ‌های مصرفی در

ترمه بافی به‌ویژه متن آن را عنابی، قرمز روشن، سبز، نارنجی و سیاه تشکیل می‌دهند.

«خجسته» درباره رنگ‌های ترمه می‌گوید: «معمولاً در ترمه چهار رنگ مادر استفاده می‌شود. سبز، زرشکی، سفید و نارنجی. بعد رنگ مشکی و بقیه رنگ‌ها قرار دارند و بیشترین محدودیت در استفاده از لمه‌های طلایی و نقره‌ای در ترمه است.

وی معتقد است: هر چند با ماشینی شدن اصالت ترمه از بین رفته ولی در ترمه‌های ماشینی برای طرح‌ها می‌توان مانور بیشتری داد و طرح‌های زیباتری به وسیله ماشین در ترمه‌ها زده می‌شود. اما ویژگی‌های معنوی که در حین بافت از بافنده به پارچه منتقل می‌شد با روی کار آمدن ماشین از بین رفت. وی می‌افزاید: «لذتی که در دیدن پیچیده‌ترین ترمه‌های ماشینی است در برابر لذت و جذابیت ترمه‌های ساده که به صورت دستی تولید می‌شود ناپیاز است.»

وی ادامه می‌دهد: «ترمه در حال حاضر به صورت تک دستگاهی در کارگاه‌های خانگی یا به صورت کارخانه‌ای در کنار تولیدات دیگر مثل پرده بافی و رومبلی بافی، بافته می‌شود و راندمان تولید آن بین ۷۰۰ تا ۸۰۰ متر مربع است. اما در ترمه‌های دستی دو نفر در روز فقط نیم متر می‌توانستند ترمه بیافند.» به گفته این استاد دانشگاه ترمه‌های دستی را می‌توان جزو ترمه‌های عتیقه دانست که قیمت شان از متری ۵۰۰ تا ۲ میلیون تومان است. این در حالی است که قیمت ترمه‌های ماشینی از ۱۷ هزار تومان تا ۹۰ هزار تومان است.

«خجسته» اتفاق دردناکی که بعد از ماشینی شدن ترمه صورت گرفت را کامپیوتری شدن طرح‌های ترمه می‌داند که انگیزه طراح را برای خلاقیت و خلق طرح‌های زیبا کاهش داد، در حالی که در گذشته برای طرح ترمه ۶ ماه زمان می‌برد تا با آب رنگ طرح ترمه روی کاغذ کشیده شود.

■ آیینه پندان نیمه شعبان با ترمه

بافت ترمه در یزد از قدیم الایام رایج بوده و مردم شهر یزد در زندگی خود و سنت‌ها و برپایی آیین‌ها و مراسم از این دست‌بافته به نوعی استفاده می‌کنند که همواره از اهمیت خاصی برخوردار است. پارچه ترمه به عنوان پشتوانه‌ای مالی نسل اندر نسل در جهیزیه دختران حفظ می‌شود.

خجسته درباره کاربرد ترمه در مراسم‌های مذهبی می‌گوید: در زمان آینه‌پندان و شادمانی در نیمه شعبان دور گلدانی‌هایی که در خیابان می‌گذاشتند، ترمه را دور گلدان گره می‌زدند. همچنین مردم یزد در ایام محرم روی علم‌هایی که در دسته‌های عزاداری حمل می‌شود پارچه‌های دستباف ترمه را آویزان می‌کنند و تا پایان عزاداری‌ها باقی می‌ماند. بعد ترمه را برای جانماز مورد استفاده قرار می‌دهند.

■ آموزش کلاسیک ترمه

از زمانی که ترمه با ماشین‌های خارجی بافته و تولید شد، انعکاس و تبلور هنر ایرانی در آن کم رنگ شد. «خجسته» این مطلب را با تأسف بسیار بیان می‌کند و می‌افزاید: «ترمه عظمت کارش را از دست داده، این روزها حتی نمی‌توان از دیدن بهترین ترمه‌های ماشینی لذت برد، چون حرمت و جایگاهی که ترمه دستی داشت با آمدن ترمه‌های ماشینی از بین رفت. نباید تاریخچه ترمه را از یاد برد، ترمه‌های مدرن با پارچه‌های دیگر از نظر ارزش جایگاه یکسانی دارد، اما نباید ارزش‌های غیر ملموس که در هنگام بافت ترمه‌های دستی خلق می‌شد را از یاد برد.» وی آموزش ترمه بافی در دانشگاه را جزو واحدهای درسی طراحی پارچه و لباس می‌داند که فقط در یزد تدریس می‌شود. این در حالی است که طراحی و آموزش بافت ترمه به صورت سنتی خیلی محدود است و وجود خارجی ندارد.

■ صنعت ترمه یزد

در گذشته ترمه در خراسان، آذربایجان، کرمان و یزد تولید می‌شد ولی تولید آن فقط در یزد ماندگار شد. استان یزد به لحاظ تنوع در تولید صنایع دستی به‌ویژه تولید ترمه در جایگاه نخست کشور و شاید دنیا قرار دارد. در ایران به جز یزد در هیچ شهر دیگری ترمه بافته نمی‌شود و ساختمانی که در ترمه یزد از نظر رنگ و چیدمان تار و پود وجود دارد، نمونه‌اش را در هیچ جای دنیانمی‌توان بافت. «خجسته» تصریح می‌کند: «تا این لحظه هیچ ترمه‌ای بافته نشده که حتی نیم سانتش شبیه سبک یزدی باشد و ورود ترمه‌های پاکستانی هیچ تأثیری در بازار ترمه ایران نمی‌گذارد.» مهدی رضایی که ۱۷۳ سال ترمه بافی در خانواده شان موروثی است درباره وضعیت صادرات ترمه می‌گوید: «در زمینه ترمه صادراتی صورت نمی‌گیرد، تور یست‌هایی که به یزد می‌آیند، یکی از سوغاتی که حتماً با خود می‌برند ترمه است.» وی همچنین درباره کسانی که در تاریخ ترمه نام آور هستند می‌گوید: «کسانی که در ۵۰۰ سال گذشته تاریخ ترمه بافی به نام آن‌ها رقم خورده مرحوم قیاس‌الدین نقش‌بند یزدی در زمان صفویه و رضا ترکی هستند. از معاصران ترمه بافی نیز می‌توان به مرحوم غلام‌رضارضایی اشاره کرد که جد ما و تولیدکنندگان بزرگ ترمه در یزد بود. همچنین مرحوم حسین، عباس و خلیل خجسته از جمله تولیدکنندگان ترمه بودند که نوادگان آنها در یزد ادامه دهنده کار آنها هستند.»

■ راه‌اندازی خانه نساجی سنتی

متأسفانه شکل سنتی بافت ترمه در یزد منسوخ شده و ۴۰ سال است که ترمه به صورت نیمه ماشینی و ماشینی بافته می‌شود. سازمان میراث فرهنگی برای احیای صنعت ترمه بافی به صورت دستی تصمیم دارد تا با راه‌اندازی خانه نساجی بافت سنتی ترمه دستی را احیا کند. «کامران سبزه میدانی» مدیر کل حمایت از صنایع دستی سازمان میراث فرهنگی در این باره می‌گوید: «بر اساس جلسه‌ای که یک ماه گذشته در یزد برگزار شد، قرار شد در راستای احیای نساجی سنتی مکانی به نام خانه نساجی سنتی در نظر گرفته شود که در قسمتی از آن تا دو نفر با دستگاه‌های سنتی به شکل دستی ترمه بیافند. همچنین سازمان میراث فرهنگی برای احیای رشته‌های منسوخ شده اعتبار ویژه اختصاص داده و استان‌ها موظف شدند رشته‌های منسوخ شده را به سازمان اعلام کنند تا برای احیای آن اعتبار اختصاص داده شود.»

■ حرف آخر

ببید یکی از دشمنان ترمه است و به همان گونه که دیگر پارچه‌های پشمی در برابر بیدزدگی محافظت می‌شود، باید در نگهداشت ترمه نیز به نکات مهم در این زمینه توجه کرد. برای شست و شوی پارچه‌های ترمه در صورتی که از رنگ ثابت گیاهی برخوردار باشند از هر نوع محلول شوینده‌ای می‌توان استفاده کرد. پیش رفتن با زمانه و پذیرفتن ابزارهای مدرن در هنرهای سنتی را باید پذیرفت، فقط آن چیزی که نباید فراموش کرد این است که کیفیت و صداقت تولید که از گذشتگان به ارث رسیده است را فراموش نکنیم. در ترمه بافندگانی داشتیم که اگر حین کار به یاد می‌آوردند که ذکر نام خدا را فراموش کرده‌اند، ترمه شان را می‌شکافتند. آنها در زمان کار حواس‌شان فقط به بافت ترمه بود و متوجه رفت و آمدها در کارگاه نمی‌شدند.

۷ دوره شاه عباس صفوی را می‌توان، دوران اوج و شکوفایی صنعت ترمه بافی عنوان کرد، به دلیل اینکه شاه عباس طراحان برجسته‌ای را از چین و ارمنستان به ایران دعوت کرد، تا هنر نوین خود را به ایرانیان تعلیم دهند. به همین دلیل ترمه‌های آن زمان زیبایی و برجستگی خاصی پیدا کرد

ایران ۷
 ■ پنجشنبه
 ■ ۱ اسفندماه ۱۳۹۲
 ■ ربیع‌الثانی ۱۴۳۵
 ■ ۲۰ فوریه ۲۰۱۴